

Kalajoki

**Kalajoen keskuspuhdistamon purkuviemäriputken ja sen vaikutusalueen
arkeologinen vedenalaisinventointi**

**22.7.2013
Pintafilmi Oy
Eveliina Salo
Maija Huttunen
Ville Peltokorpi**

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	3
2. Arkisto- ja rekisteritiedot.....	4
3. Yleiskartta.....	4
4. Kalajoen alueen merellinen historia.....	5
4.1. Tutkimushistoria.....	6
5. Inventointi.....	6
5.1. Viistokaikuluotaaminen.....	6
5.2. Sondaaminen.....	6
6. Tulkinta ja havaitut anomalia.....	8
7. Yhteenveto ja jatkotoimenpiteet.....	8

Lähteet

Liitteet

Liite 1. Putkilinjalla sijaitsevien kivien sijainti

1. Johdanto

Vesikolmio Oy suunnittelee Kalajoen pohjoispuolelle, vajaan kilometrin päähän Kalajokisuusta Kalajoen keskuspuhdistamon purkuviemäriputken rakentamista. Purkuputki sijoitetaan merenpohjaan Kalajoen Pohjan ja Vasankarin kylien osakaskunnan vesialueelle (208-876-1-2) ja Suomen valtion omistamalle vesialueelle (625-894-1-1). Alueen vedenalaisia muinaisjäännöksiä ei tunneta riittävällä tarkkuudella, joten Museovirasto edellyttää muinaismuistolain (295/1963) 13 §:n perustuen tehtäväksi arkeologisen vedenalaisinventoinnin alueen muinaisjäännösten turvaamiseksi. Tutkimuksen rahoittaa Vesikolmio Oy muinaismuistolain 15 §:n perusteella.

Inventoinnin suoritti Pintafilmi Oy, meriarkeologi FM Eveliina Salo ja tutkimussukeltaja Ville Peltokorpi. Kenttätöitä suoritettiin 18.7.2013. Työ tehtiin viistokaikuluotaamalla ja matalilla alueilla kävelen sondaamalla.

Aineiston tulkitsee ja raportoinnista vastaa Eveliina Salo, Pintafilmi Oy.
Lisätietoja: eveliina.salo@pintafilmi.com tai 044 326 7097.

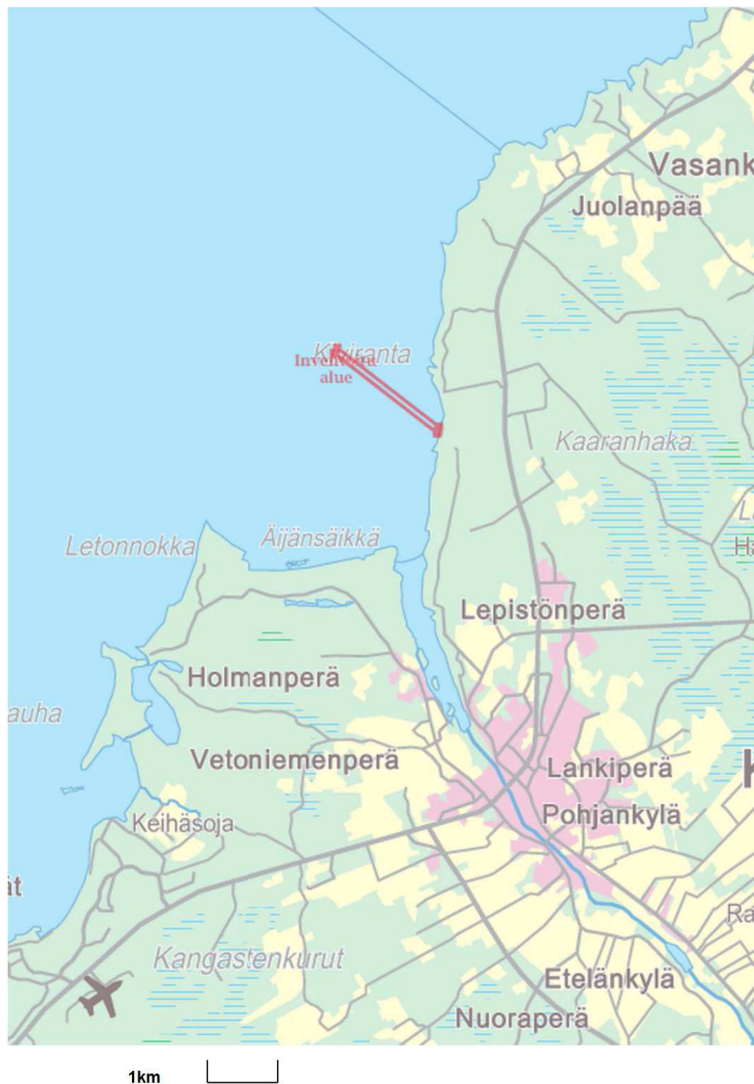
Helsingissä 22.7.2013

Eveliina Salo

2. Arkisto- ja rekisteritiedot

Tutkimuksen laatu:	Arkeologinen vedenalaisinventointi
Tutkimuksen syy:	Maa- ja vesialueen käyttö, rakennushankkeen suunnittelu
Kunta:	Kalajoki
Peruskartta:	TM35 lehtijako Q4224G1
Tutkimuslaitos:	Pintafilmi Oy
Tutkimuksen johtaja:	FM Eveliina Salo
Tutkimuksen rahoittaja:	Vesikolmio Oy
Kenttätyöaika:	18.7.2013
Tutkittavan alueen laajuus:	1850 m x 40 m
Alkuperäinen raportti:	Museoviraston arkeologinen keskusarkisto, Helsinki
Kopio raportista:	Vesikolmio Oy, Pintafilmi Oy
Viistokaikuluotausaineisto:	Pintafilmi Oy

3. Yleiskartta

Inventoitu alue on merkitty karttaan punaisella. Copyright Maanmittauslaitos/Paikkatietoikkuna.

4. Kalajoen alueen merellinen historia

Arkistiselvitys tehtiin ennen kenttätöiden alkua kirjallisia lähteitä sekä Museoviraston rekisteritietoja apuna käyttäen. Lähdeaineiston perusteella merenkulku Kalajoella on ollut pitkään vilkasta elinkeinon- ja kaupan harjoittamisen näkökulmasta. Arkeologisista löydöistä päätellen Kalajoen seudulla on liikuttu pian sen jälkeen kun viimeisin jääkausi on väistynyt. Maannousu jatkuu edelleen joten vanhimmat merelliseen historiaan liittyvät löydöt ovat jo ”maa-arkeologien” tutkittavissa.

Kalajoen kuntaan kuuluu saaria lähes 50 kappaletta. Niistä kuuluisin on Kallankari eli Maakalla ja Ulkokalla. Kallankareilla on ollut kalastajia jo 1500-luvulta lähtien ja siellä on sijainnut lähes sata kalamajaa.¹ Kalastus Kallassa oli Kalajoen alueen kalastajien tärkeimpiä vuosittaisia toimia. Kalastuskautena pidettiin 15.7.-15.9. välistä aikaa. ”Viikkua ennen Jaakua aljetahan, viikkua ennen Mikkeliä lopetetahan.”² Silakkaa vietiin veneillä esimerkiksi Ouluun myytäväksi. Vuonna 1872 Ulkokallaan rakennettiin majakka. Krimin sodan aikaan tiedetään englantilaisten liikkuneen Kalajoen vesillä, jolloin he veivät sotasaaliikseen Kallan kirkonkellon.³

Kalajoen suun edustalla harjoitettiin nuottakalastusta. Veroluetteloiden mukaan vuonna 1558 käytössä oli 20 nuottaa, mutta jo vuonna 1574 vain 14 nuottaa. Pyynti on ollut ilmeisesti ns. seurapyyntiä, eli usean talon yhteispyyntiä. Kalajokisuun suurin kalapato oli 1500- ja 1600-luvuilla Langinsaaren päässä, Siikakosken alapuolella, 3-4 kilometriä yläjuoksulle päin mereltä. Hylkeenpyynti oli pitkään rannikkoseudun tärkeimpiä rahanlähteitä. Hylkeitä pyydettiin verkoilla tai jäältä keihäillä ja hyljeraudoilla.⁴

Kalajoen rannikkoseudulla osattiin 1500-1600-luvuilla rakentaa isompiakin aluksia, joilla paikalliset talonpoikaiskauppiat purjehtivat Ruotsiin ja Viroon saakka. Kokkolan raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa mainitaan vuonna 1697 Kalajoen laivanveistämö, jonka tiedetään sijainneen 1700-luvun karttojen perusteella Kalajoen suun etelärannalla. Siinä sijaitsi tällöin niemi, jonka nimi oli Laivaniemi. Laivaniemen vastarannalla sijaitsi Santaniemi, jossa toimi Kalajoen markkinapaikka, ”Plassi”. Mahdollisesti jo keskiajalla laivurit lastasivat ja purkivat aluksensa Santaniemessä.⁵

Tervaa Kalajoelta kuljetettiin 1500-luvun lopulta alkaen ulkomaille siihen asti kunnes puulaivojen rakentaminen lakkasi. Calamnius-suvun kantaisän mainitaan omistaneen hyviä laivoja ja kerrankin ostaneen Kalajoen markkinoilta kaiken tervan, mistä hän sai lisänimen Terva-Pietti. Puutavaraa ja tervaa on uitettu mm. Kainuusta Kalajoelle Pohjanlahden rannikolle. Uitot loppuivat kokonaan 1950-luvun alussa. Sahatavaraa ja tukkeja on Kalajoelta viety ulkomaille 1800-luvun lopulta alkaen. Sahoja sijaitsi Saukossa, Pahikkalassa ja Untisen rannassa. Santaholman puutavaraliike toimi Ryöppään koillisrannassa vuodesta 1896 alkaen lastaten ulkomaan laivoja. A. Santaholma oy rakensi joitakin hinaajia ja proomuja Kalajoella.⁶

Kalajoella oli suuri purjelaivakanta, joka lopuksi muokattiin moottorikäyttöisiksi. Veneillä kuljetettiin mm. jauhoja ja suoloja kauppiaiden makasiineihin markkinapaikoille. Esimerkiksi

¹ Kotiseutuni, Keski-Pohjanmaa, Pohjois-pohjanmaa, Kainuu.1969, 80.

² Huurre et al. 1956, 505.

³ Kotiseutuni, Keski-Pohjanmaa, Pohjois-pohjanmaa, Kainuu.1969, 80.

⁴ Huurre et al. 1956, 178, 180, 184.

⁵ Huurre et al. 1956, 189, 203.

⁶ Kotiseutuni, Keski-Pohjanmaa, Pohjois-pohjanmaa, Kainuu.1969, 81-85.

halkoja vietiin Vaasaan ja muihin kaupunkeihin sekä sysiä ja tiiliä Ruotsiin. Ensimmäiseen maailmansotaan asti alueelta louhittua graniittia kuljetettiin Skotlantiin rakennusten julkisivuiksi.⁷ Nälkävuosina 1860-luvulla alus nimeltään Liukas suoritti jauhinhakumatkoja Kalajoelta Pietariin. Nälkävuodet katkaisivat muutoin purjealusten käytön, mutta pian nälkävuosien jälkeen talonpoikaipurjehdus taas vilkastui. Raahe oli kuitenkin Kalajoen laivoille tärkein satama, missä ulkomaantuotteet purettiin. Lastit kuljetettiin Kalajoelle ja sieltä laivoihin kaljaaseilla ja jahdeilla. Poikkeustapauksessa, kuten nälkävuosina, ulkomaanlastit tuotiin suoraan Kalajoelle.⁸

4.1. Tutkimushistoria

Museoviraston muinaisjäännösrekisterin mukaan tutkimusalueelta tai sen välittömästä läheisyydestä ei tunneta vedenalaisia muinaisjäännöksiä. Aluetta lähimpänä olevat löydöt ovat Kalajoen suulta irtolöytönä löydetty aluksen kaarenpala (mj.tunnus 1858) ja tutkimusalueesta pohjoiseen sijaitseva, vuoteen 1687 ajoittuva, limisaumainen Kivirannan hylky (mj.tunnus 1000020486), joka tuhoutui vähintään osittain veneväylän ruoppauksessa vuonna 1999.

5. Inventointi

Inventoinnin tavoitteena oli paikantaa ennestään tuntemattomia muinaisjäännöksiä. Lisäksi tilaajan pyynnöstä putkilinjalta ilmoitetaan kivien sijainti (liite 1). Sääolosuhteet olivat erinomaiset inventoinnin onnistumiseksi. Tuulen voimakkuus oli 3 m/s ja aaltotoiminta heikkoa koko viistokaikuluotauksen ajan.

5.1. Viistokaikuluotaus

Viistokaikuluotaamalla tutkittiin noin 1600 metriä pitkä ja 55 metriä leveä alue. Ranta-alueen mataluus ja kivikkoisuus esti veneestä luotaamisen, joten se tutkittiin jalkaisin sondaamalla.

Viistokaikuluotaus tehtiin kuutena pitkänä kaistana putkilinjan suuntaisesti syvemmällä alueella ja rannassa useina lyhyinä rannansuuntaisina kaistoina kiviä väistellen. Ajot on tehty päällekkäin niin, ettei katvealueita jää (kartta 1). Veden syvyys luotausalueella oli vain 0,7 – 5 metriä, joten luotaus tehtiin Humminbird 997c-viistokaikuluotaimella. Kaistanleveys oli 20 metriä/puoli, eli yhteensä 40 metriä. Ajot suoritettiin 800 kHz taajuudella. Pohjanlaatu luotausalueella on pääasiassa hiekkaa, jossa on huomattavia määriä yksittäisiä erikokoisia kiviä sekä kokonaisvaltaisempia kivikkoalueita (kuva 1).

Veneessä navigointiin käytetty kaikuluotain aiheutti luotausaineistoon häiriötä, jotka ilmenevät valkoisina ohuina viivoina nauhoitetussa viistokaikukuvassa. Häiriöt eivät kuitenkaan estä tekemästä luotettavaa tulkintaa mahdollisten muinaisjäännösten ja kivien sijainnista.

5.2. Sondaaminen

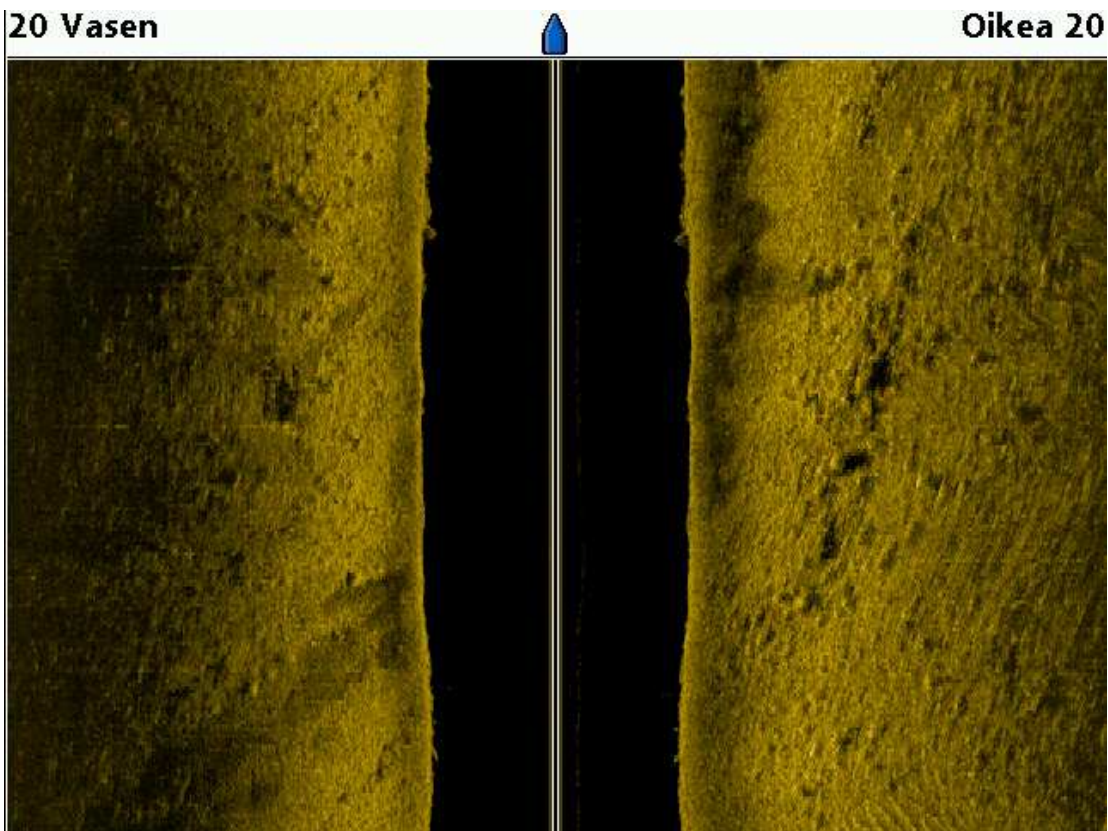
Sondaaminen tapahtui rannasta noin 250 metrin päähän järjestelmällisesti kävellen. Ranta-alue on ruovikkoista ja matalaa vesijättömaata. Kävelty reitti ja kivet tallennettiin kannettavaan GPS-laitteeseen. Pohjan topografia oli vaihteleva hiekkadyynien vuoksi. Dyynit ja kivikkoiset vyöhykkeet vuorottelivat rannansuuntaisina pitkänomaisina alueina. Näkyvyys vedessä havaintojen tekemiseksi oli lähes olematon, joten havainnot tehtiin tunnustelemalla pohjaa. Sondaamalla ei löydetty mitään muinaisjäännöksiin viittaavaa.

⁷ Kotiseutuni, Keski-Pohjanmaa, Pohjois-pohjanmaa, Kainuu.1969, 83-84.

⁸ Kyllönen 1980, 88, 125.

Kartta 1. Mosaiikkikuva viistokaikuluotausajoista.

Kuva 1. Kuva pohjanlaadusta.

6. Tulkinta ja havaitut anomaliat

Viistokaikuluotausmateriaali käytiin läpi DeepView-ohjelmalla. Merenpohja on alueella dyynimäistä tai tasaista hiekkapohjaa, jossa on kiviä ja kivikkoalueita. Pohjanlaadun vuoksi aineisto on helppoa tulkittavaa. Alueelta ei havaittu yhtään arkeologisesti kiinnostavaa anomaliaa.

7. Yhteenveto ja jatkotoimenpiteet

Pintafilmi Oy:n 18.7.2013 suorittama arkeologinen inventointi ei anna aihetta lisätutkimukselle suunnitellulla viemäriputkilinjalla. Tutkimuksissa ei löydetty mitään muinaisjäännöksiin viittaavaa.

Hiekan sisään voi kuitenkin olla hautautuneena hylkyjä tai hylynosia. Jos ruoppauksen yhteydessä tavataan hylkypuutavaraa tai muuta ihmisen toiminnan jälkeensä jättämiä rakenteita tai esineistöä tulee siitä ilmoittaa Museoviraston Kulttuuriympäristön suojelu-osastolle.

Lähteet

Painetut lähteet

Huurre et al. 1956	Matti Huurre, Pentti Virrankoski, Kustaa Vilkuna. <i>Keski-Pohjanmaan historiasarja I, Suur-Kalajoen historia I, esihistoriallisesta ajasta isoonvihaan</i> . Suur-Kalajoen Historiatoimikunta. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy. Kokkola 1956.
Kotiseutuni.. 1969	<i>Kotiseutuni, Keski-Pohjanmaa, Pohjois-Pohjanmaa, Kainuu</i> . Suomen maakuntajulkaisu Oy. Förlagshuset Nordens Boktryckeri. Malmö 1969.
Kyllönen 1980	Matti Kyllönen, <i>Kalajoen ja Raution historia 1865-1975</i> . Vaasa Oy:n kirjapaino 1980.

Elektroniset lähteet

Museoviraston rekisteriportaali

<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>. Sivustolla vierailtu 15.7.2013.